

MARKAZIY OSIYO TARIXIDA HANAFIYA MAZHABINING
O'RNI

Azamova Sitora Ayonovna

ShDPI Ijtimoiy fanlar kafedrasi o'qituvchisi

Bozorova Aziza

Shahrisabz davlat pedagogika instituti

2-kurs talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Hanafiylik asoschisi Imom A'zam Abu Hanifa No'mon ibn Sobitdir. U hijriy 80-150 milodiy yillarda hayot kechirgan. Ko'fa shahrida voyaga etgani haqida fikt yuritiladi. Abu Hanifaning ba'zi asarlari haqida qisqacha ma'lumot. Umuman, hanafiy mazhabi mo'tadilligi, ilmiy asoslarining puxtaligi va huquqiy muammolarni osonlik bilan hal etgani kabi xislatlari tufayli islom olamining ko'plab hududlariga tarqaldi. Natijada, mazhablar ichida katta va keng yoyilgan mazhabga aylanganligi haida fikr – mulohaza yuritilgan.*

Kalit so'zlar: *Hanafiylik, mazhab, oqim, firqa, shofeiylilik, fiqh, fatvo, sunniylik, molikiylik, hanabiylik.*

Hanafiylik 26 asoschisi Imom A'zam Abu Hanifa No'mon ibn Sobitdir. U hijriy 80-150 milodiy 699- 767 yillarda hayot kechirgan. Ko'fa shahrida voyaga etgan. Zirikliy "Al-A'lom" kitobida Imom A'zamning otasi Sobit haqida quyidagilarni qayd etgan: "Sobitning otasi Zutiy Ali (r.a.)ning oldiga boradi va unga hadya berib, o'g'li Sobitning haqiga duo co'raydi. Ali ibn Tolib uning va avlodlarining haqiga baraka tilab duo qiladi". No'mon ibn Sobit Ko'fa shahrida ilm ahllari orasida voyaga etdi. Bilimi chuqur inson sifatida tanildi. O'z kasbi orqasidan kun kechirar edi. Chunki otasidan unga katta boylik meros qolgan edi va uni tijoratga sarf etib, daromadini ilmu ma'rifat yo'lida sarf etardi. Abu Hanifa yoshlik chog'idayoq Qur'oni karimni yodladi va uning ma'nolarini fahmlashga

intildi. Keyinchalik mantiq va kalom ilmi bilan shugʻullanib, bu borada atrofdagilardan oʻzib ketdi. U Hammud ibn Abu Sulaymon (r.h.) bilan uchrashganidan soʻng fiqh ilmiga qiziqadi va Hammoddan 18 yil davomida tahsil oladi. Umri davomida 55 marta haj qildi. Har bir hajda koʻplab ilm ahllari bilan muloqotga kirishdi. Imom Aʼzam (r.h.) ustozlarining adadi 4000 ga etishi manbalarda qayd etilgan. Ulardan 8 tasi sahoba, 39 tasi tobeʼin edi. Hofiz as-Solihiy esa "Uqud al-juman" kitobida: "Imom Abu Hanifa sakkiz sahobiy va bir ayoldan hadis rivoyat qilgan", deydi va ularning nomlarini keltiradi. Jumladan, mashhur muhaddis Imom Aʼmashdan hadislarni oʻrganar va yod olar edi. Imom Aʼmashning oldida Abu Hanifa bir odamning fiqh borasidagi savoliga javob berdi. Shunda Aʼmash: "Nimaga asoslanib bunday javob berding?", deya soʻradi. Imom Aʼzam: "Oʻzingiz rivoyat qilgan hadislarga asoslanib" deb, bir nechta hadisni sanab berdi. Imom Aʼmash shogirdining zakovatiga qoyil qolib: "Ey faqihlar jamoasi, sizlar tabib, biz muhaddislar esa dorishunos ekanmiz", dedi. Haqiqatan, oyat va hadislardan har kim ham hukm chiqara bilmaydi. Balki, bu mujtahid va faqihlarga xosdir. Afsuski, bugungi kunda islom manbalaridan oʻzicha fatvo olishga intilib, mazhablarga, oʻtgan olimlarning xizmatiga bepisandlik qilayotganlar turli ixtilof va ziddiyatlarga sababchi boʻlmoqdalar. Abu Hanifaning baʼzi asarlari haqida qisqacha maʼlumot:

1. "Kitob as-solat" - Abu Muqotildan rivoyat qilinganki, u aytdi: "Abu Hanifaning birinchi kitobi ushbu kitobdir".

2. "Kitob al-Manosik" - Abu Hanifa ustozu Imom Aʼmash (r.h.) hajga borishni niyat qilgan vaqtida unga atab yozgan. Chunki Aʼmash Ali ibn Musʼirni Imom Abu Hanifaga yuborib, undan hajning tartibi va hukmlari haqida kitob taʼlif qilib berishni soʻragan. Shunda Abu Hanifa bu kitobni yozib, Ali ibn Musʼirdan Aʼmashga berib yuborgan. Shu bois bu kitob haj manosiklari haqida yozilgan birinchi kitob hisoblanadi.

3. "Kitob al-faroiz" - Al-Muvaffaq aytishicha, meros ilmida birinchi yozilgan kitoblardandir.

4. "Kitob ash-shurut" - Imom Quduriyning ustoz shayx Abu Abdulloh aytishicha, Abu Hanifaning shartnomalar haqidagi ushbu asari bu mavzudagi bitilgan birinchi kitobdir.

5. "Kitob al-olim val mutaallim" - savol va javob tariqasida bitilgan kitobdir.

6. "Kitob al-fiqh al-akbar" - sunniylik aqidasi bo'yicha bitilgan mashhur kitobdir. Imom Abu Hanifa barcha imomlarning peshvosi, faqixlarning ustoz, Imom Shofeiy ta'biri bilan aytganda, barcha odamlar fiqhda uning boqimandalari bo'lgan zot edi. Alloh taolo unga noyob zakovat, etuk aql, o'tkir fikr ato etgan bo'lib, har bir ishni chuqur tahlil qilar, hech qanday shak-shubhaga o'rin qolmaydigan darajadagi aniq hujjat va dalillar asosida hukm chiqarar edi. Uning ilmi butun olamga yoyilib, olimlar ham, omma xalq ham ta'limotini zo'r e'tibor va ochiq ko'ngillik bilan o'rganib kelmokdalar. Imom Abu Hanifa (r.h.) o'z mazhabini bino qilishda islom shariatining asosi deb e'tirof etgan manbalarga - Qur'oni karim, sunnati nabaviya, ijmo, qiyos va sahobalarning qavllari hamda urfga suyandi: "Men, avvalo, hukmni Allohning kitobidan olaman, undan topmasam, Rasululloh (s.a.v.)ning sunnatlaridan olaman. Agar Allohning kitobidan ham, payg'ambarning sunnatlaridan ham topa olmasam, sahobalarning gapidan olaman, agarda bular ixtilof qilgan bo'lsalar, ularning so'zidan Qur'on va hadisga yaqinrog'ini olaman, ularning gapidan boshqanikini olmayman. Agarda sahobalarning so'zidan ham topa olmasam va gap tobeinlarga etib kelsa, o'zim ularga o'xshab ijti hod qilaman", dedi. Abu Hanifa sunnati nabaviyani shariat ahkomlarining ikkinchi asosi deb e'tibor qilgan. Shu bilan birga qovliy sunnatni (Rasululloh so'zlarini) fe'liy sunnatdan (Rasulullohning qilgan ishlaridan) ko'ra avloroq deb qaraydi. Chunki Rasulullohning qilgan ishlari o'zlariga xos amallar bo'lish ehtimoli mavjud. Shuningdek, mutavotir sunnat bilan ohod sunnat ma'nolari bir-biriga zid bo'lib qolsa va ularni hech bir yo'l bilan bir-biriga moslashtirish (kelishtirish) iloji 117 bo'lmasa, Abu Hanifa mutavotir sunnatni ohoddan muqaddam qo'ygan. Mutavotir sunnatda o'z ma'nosiga ko'ra Rasulullohdan boshlab to oxirgacha roviylar silsilasining adadlari ko'p

boʻlganidan ularning yolgʻonga ketishlari, adashishlari mumkin emas. Abu Hanifa yuqorida mazkur soʻzlarida taʼkidlaganlaridek, biron sharʼiy hukm olmoqchi boʻlsa, avvalo, Allohning kalomiga - Qurʼoni karimga murojaat qilgan, undan javob topa olmasa, eʼtiborini sunnatga qaragan, mabodo hadislardan ham dalil topa olmasa, sahobai kiromlar soʻzlaridan dalil axtargan. Koʻpchilikning fikrini "ijmoʻ" deyiladi va Abu Hanifa (r.h.) ham ijmoʻni sharʼiy hukmlarga asos boʻlishini aytgan. Abu Hanifa : "Agarda sahobalar biron masalada turli fikrda boʻlsalar, Qurʼon va sunnatga yaqinroq boʻlgan fikrni olaman, sahobalar fikrini qoʻyib, boshqasini olmayman", deganida, ijthod etib, sahobalarning soʻzlarini Qurʼonga va sunnatga qiyos qilishni va, avvalo, Qurʼonga muvofiq kelgan fikrni, agar unga muvofiq boʻlmasa, hadisga muvofiq boʻlganini olishni nazarda tutgan edi. Va agarda bu ikki asosga ham 118 muvofiq boʻlmasa, ulardan xohlaganining fikrini qabul qilishni va ularning fikrini tashlab, oʻz fikrlaricha hukm qilmaslikni bayon qilgan edi. Umuman, hanafiy mazhabi moʻtadilligi, ilmiy asoslarining puxtaligi va huquqiy muammolarni osonlik bilan hal etgani kabi xislatlari tufayli islom olamining koʻplab hududlariga tarqaldi. Natijada, mazhablar ichida katta va keng yoyilgan mazhabga aylandi. Fiqhiy mazhablarning paydo boʻlishi 7 Islom dini tarqalgan hudud kengayib, turli millatlar va xalqlar shu dinni qabul qilganlaridan va uni oʻz hayotlari tarziga aylantirdilar. Diniy masalalarda turli qarashlarni paydo boʻlishi va ularni hal qilish maqsadida musulmon olimlari katta rol oʻynadi. «Fiqh» esa, lugʻatda «chuqur tushunish», «idrok etish», «bilish» maʼnolarini bildiradi. Istilohiy maʼnosi esa, «fiqh» - shariat hukmlarini oʻrganish, shariat qoidalarini barcha qismlari bilan anglash hamda qaysi maqsadda ishlab chiqarilganini tushunish va oʻzlashtirilgan ushbu ilmni amalga tadbiq etishdir. Fiqhning manbasi: Qurʼon, sunnat, ijmo va qiyos. Fiqh bilan chuqur shugʻullangan olimlar faqihlar (fiqh olimi, huquqshunos) deb nomlandi. Bular orasida eng koʻzga koʻringan va fiqhiy mazhabi hozirgacha etib kelgan mujtahid olimlar quyidagilardir: Imom Abu Hanifa Noʻmon ibn Sobit Kufiy, imom Molik ibn Anas Madiniy, imom Muhammad ibn Idris Shofeiyy va imom Ahmad ibn Hanbal Shayboniy." Mazhab» 28 arabcha soʻz boʻlib, «yoʻnalish», «yoʻl», «diniy

ta'limot» ma'nolarini bildiradi. Islom shiati va aqidasiing muayyan bir tizimga solingan holatdagi ko'inishi mazhab deyiladi. Bundan ko'rinib turganidek, mazhablar ikki qism - fihiy va aqidaviyga bo'linadi. Fihiy mazhablar to'rtta: hanafiy, molikiy, shofeiyy va hanbaliy. Aqidaviy mazhablar: moturidiy va ash'ariylardir. Molikiy mazhabiga madinalik olim imom Molik ibn Anas Abu Abdulloh (713-795) asos solgan. U «Madina imomi» unvoniga sazovor bo'lgan. Imom Molik Madina olimlari qarashlari asosida o'z mazhabini yaratgan. Shuning uchun ushbu imom Madina faqihlaridan fiqhni o'rganib, ahli hadis qo'llaydigan uslubni qabul qilgan va ushbu qoida asosida o'z shogirdlarini tarbiyalagan. Olim «al-Muvatto» nomli hadis ilmiga oid to'pam muallifi hisoblanadi va mazkur asar molikiy mazhabining asosiy manbasi sifatida o'z ifodasini topgan. Muhaddis buning uchun 40 yil umrini sarflagan. Bu asar ilk hadis to'plamlaridan biri bo'lib, bir necha ming hadisni o'z ichiga olgan. Olim «al-Muvatto» nomli hadis ilmiga oid to'pam muallifi hisoblanadi va mazkur asar molikiy mazhabining asosiy manbasi sifatida o'z ifodasini topgan. Muhaddis buning uchun 40 yil umrini sarflagan. Bu asar ilk hadis to'plamlaridan biri bo'lib, bir necha ming hadisni o'z ichiga olgan. Imom Molik ibn Anasning shogirdlari orasida taniqli muhaddis va hanafiy mazhabi faqihi imom Muhammad Shayboniy (vaf. 805 y.). hofeiyylik ham boshqa mazhablar kabi Qur'on, sunna ijmo va qiyosga tayanadi. Imom Shofeiyyning «al-Umm» va «ar-Risola» kitoblari ushbu mazhab usuliga asos bo'ldi. Hanbaliy mazhabi asoschisi Ahmad ibn Hanbal (780-855) hisoblanadi. Olim yashagan Bag'dod shahrida ilmu fan rivoj topishi bilan birga turli e'tiqodiy qarashlar markazi ham bo'lgan. Hanbaliy mazhabida Qur'on, sunnat, ijmo va sahobalarning gaplari asosiy o'rin egallaydi. Qat'iy zarurat sezmag holatlardan tashqari qiyosdan foydalanmaydi. Barcha hadislarni va rivoyatni (sahobalar so'zini) qiyosdan ustun qo'ygan. 122 Imom Ahmad xulafosi roshidin, sahobalar, tobeinlar, shuningdek, o'zidan oldingi uch mazhab fiqhini o'zlashtirgan. Chunonchi ilk marta fiqhni imom Abu Hanifaning shogirdi imom Abu Yusufdan o'rgangan. Shuningdek, «men hadis yozib olgan birinchi kishi Abu Yusuf edi», deganidan hadisni ham shu kishidan olgani bilinadi. Keyinchalik imom

Shofeydan ham fiqhni o'rgangan. O'zi esa, imom Buxoriyga ustozlik qilgan Yuqorida keltirilgan fiqhiy mazhablar diniy firqalardan farq qiladi. Ular bir-birining fikriga qarshi chiqaydi va o'zlarini boshqasi bilan teng deb hisolaydilar. Mazhablar shariat masalalarida engilroq yoki qattiqroq hukm chiqarishi bilan farq qiladi. Shuningdek, mazhablar o'zi tarqalgan mintaqalarning sharoitidan ham kelib chiqqan holda fatvolar berganlar. Jumladan, shofey mazhabida tahoratdan so'ng yuzni artmaslik afzal hisoblansa, hanafiy mazhabida yuzni artish afzaldir. Hanafiy mazhabi sovuq o'lkalarda ham tarqalganini e'tiborga olinsa, shofey mazhabi asosan issiq o'lkalarda yoyilgan. Mazhablar turlicha bo'lsada, ular asoschilari-mujtahidlarning barchasi bir-biriga ustoz-shogird tizimidadir. Ular bir-birlarining mazhabini tan oladilar. To'rtta mazhab ham hijriy ikkinchi asrning o'zida shakllanib ulgurgan. Ammo ushbu mazhablarning faqat bittasini ushlab lozim. Bir masalada bu mazhabni, boshqasida ikkinchisiga amal qilish mumkin hisolanmaydi. Tasavvuf - islom doirasidagi mistik-zohidlik oqimidir. Ushbu ta'limot tanlangan insonlar (al-xossa)ning Alloh bilan hissiy bog'lanishi haqidagi g'oyani olg'a suradi. Ushbu ta'limot nazariyotchilarining fikrlariga ko'ra, shunday bog'lanish natijasida mazkur tanlangan kishilar va ularning ta'limotiga ergashganlar Allohni tanishga erishadilar. Tasavvuf va unga o'zakdosh bo'lgan sufiy, mutasavvif atamalarining kelib chiqishi haqida xilma-xil qarashlar mavjud. Hozirgi paytga kelib ko'proq 123 tasdiqlangan va ko'pchilik (ham musulmon, ham g'arb olimlari) tomonidan qabul qilingan fikr shuki, ushbu atama "jun, yung" ma'nosini bildiruvchi sufdan olingan. Bu boshlang'ich davrda islom olamida zohidlik guruhlarini ko'rinishida shakllangan ilk sufiylarning, hadisda aytilganidek, sovuq va issiqdan saqlaydigan jun chopon - xirqa kiyib yurganliklari bilan bog'liq. Tariqat (arab. طَرِيقَة - yo'l, yo'nalish)- sufiylik atamasiga ko'ra solikni Alloh tomon eltadigan, turli ruhiy-ma'naviy manzil va maqomlarni bosib o'tishni o'z ichiga olgan maxsus yo'l. Sufiylikka xos tushuncha sifatida tariqat - pir-shayxlar o'z muridlarini Allohga yaqinlashmoq va Uning roziligiga erishmoq maqsadida joriy etgan qoida va rusumlar majmuasidir. XII-XIV asrlarda tasavvufda ilk tariqatlar vujudga

keldi, deyiladi. Bu tariqatlar keyinchalik paydo bo‘lgan barcha tariqat tarmoqlari yoki alohida tariqatlarning o‘zagi hisoblanadi. Tasavvufning dastlabki davrida ilm sifatida shakllanish jarayonini tobeiy Hasan Basriy (642-768) shaxsiyati bilan bog‘laydilar. Manbalarda u inson qalbining nozik jihatlarini anglay oladigan ruhshunos sifatida gavdalanadi. Uning aytgan hikmatli so‘zlari keyingi davr tasavvufiy adabiyotiga katta ta’sir ko‘rsatgan. Tariqat silsilalarining aksariyatida Hasan Basriy ismining uchrashi odatiy holga aylangan. VIII asr oxiri - IX asr boshlarida Hasan Basriyning izdoshlari Raboh ibn Amr, Ailkl zohidlik harakatlari Markaziy Osiyo mintaqasini ham chetlab o‘tmagan. Buxoro, Samarqand, Xorazm, Nasaf (Qarshi) shaharlarida faoliyat olib borgan ilk sufiy-zohidlar haqidagi ma’lumotlar qadimgi qo‘lyozma manbalarda ko‘p uchraydi. Mintaqada o‘zining butun islom olamida katta obro‘ qozongan nazariyotchilari ham bo‘lgan. Ular orasida Buxoro yaqinidagi Kalobod qishlog‘ida tug‘ilib, shu erda dafn etilgan Abu Bakr Ahmad ibn Is’hoq al-Kalobodiyini (vaf. 990, yoki 995 y.) zikr etish o‘rinlibdurahmon Daroniyilar (Ibn Atiyya) targ‘ibotlarida Xudoga muhabbat va ilohiy ishq mavzulari namoyon bo‘la boshladi. Bu mavzu tasavvufga yangi shakl va mazmun bera boshladi. qati. Hozirda ham amaliy va nazariy tarixi o‘rganilayotdan bunday ilk tariqatlardan biri Kubraviya tariqatidir. Bunday nom uning asoschisi Najm ad-Din Kubro nomidan olingan (1145-1221; to‘liq nomi: Ahmad ibn ‘Umar).U Xivaq (hoz. Xiva, Xorazm viloyati) shahrida tug‘ilgan, diniy bilimlarni o‘rgangan. U uzoq vaqt sayohat qilgan (Misr, Eron) va tasavvuf ilmi bilan yaqindan tanishgan. qati. Hozirda ham amaliy va nazariy tarixi o‘rganilayotdan bunday ilk tariqatlardan biri Kubraviya tariqatidir. Bunday nom uning asoschisi Najm ad-Din Kubro nomidan olingan (1145-1221; to‘liq nomi: Ahmad ibn ‘Umar).U Xivaq (hoz. Xiva, Xorazm viloyati) shahrida tug‘ilgan, diniy bilimlarni o‘rgangan. U uzoq vaqt sayohat qilgan (Misr, Eron) va tasavvuf ilmi bilan yaqindan tanishgan. Movarounnahrda xojagon va yassaviya tariqatlari shakllanishida muhim o‘rin tutgan mashhur sufiy Yusuf Hamadoniy (1048-1141) ham moturidiylik an’anasining davomchisi sifatida namoyon bo‘ladi. Yassaviya tariqati eponimi - Ahmad Yassaviy va xojagon shayxi Abdulxoliq G‘ijduvoniyni

tarbiyalagan Yusuf Hamadoniyning Markaziy Osiyo tariqatlari, xususan naqshbandiya shakllanishidagi o'zni juda mXII asrdan boshlab o'lkada keyinchalik butun islom dunyosida dong taratgan eng qadimiy va eng nufuzli tariqatlardan biri – xojagon, naqshbandiya tariqati o'zining tarkidunyochilikni qoralovchi, insonparvarlik, vatanparvarlik va mehnatsevarlikni targ'ib etuvchi ilg'or ta'limoti bilan ajralib turaturadi. Naqshbandiya ta'limotining asosida "ko'ngil Xudoda bo'lsin-u, qo'l ish bilan band bo'lsin" ("dil ba yoru, dast ba kor") shiori yotadi. Naqshbandiyada piru 129 muridlik qoidalari osonlashtirilgan, sirdan turib e'tiqod qo'yish, imon mustahkamligi, Haq taologa sidqidildan itoat etish, ixlos va ma'naviy kamolot asosiy o'rin egallaydi. Bugungi kunda Yetti pirning muqaddas qadamjolarini yanada obod qilinmoqda. Ziyoratgohlar ta'mirlanib, ziyoratchilar uchun mazkur barcha zaruriy shart-sharoitlar hozirlanmoqda. Ayni damda "Etti pir"ning boy ilmiy-ma'naviy, axloqiy merosini chuqur o'rganish, uni odamlarga tanitish tobora dolzarb ahamiyat kasb etib boradi. Zero, butun olam e'tirof etayotgan ajdodlarimizning tanish va tanitish ulkan ma'naviy burch hisoblanadi. Naqshbandiya-mujaddidiya tariqati vakillari boshqa tariqat a'zolari bilan ham aloqada bo'lgan. Jumladan yassaviya, qodiriya, xalvatiya tariqatiga ham o'z ta'sirini ko'rsatgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Muratov D., Alimova M., Karimov J. Dinshunoslik, darslik.-Toshkent, «Navro'z» nashriyoti, 2019. – 264 b.
2. Raximdjanov D., Ernazarov O. Dinshunoslikka kirish. O'quv qo'llanma.-T.: «O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati» nashriyoti, 2018. – 304 b.
3. Isoqjonov R. Qiyosiy dinshunoslik. O'quv qo'llanma. – T.: OOO«Complex print», 2020. – 198 b.
4. .Dinshunoslik (Hanifa Haydarova)o'quv qo'llanma.2019
5. Nurillaevich O. B. et al. Factors Of The Formation Of Ecological Culture In The Education And Training System //Journal of Pharmaceutical Negative

- Results. – 2022. – C. 984-989.
6. Omonov B. N., Ochilova G. A., Azamova S. A. SPECIFIC CHARACTERISTICS OF THE ECOLOGICAL ENVIRONMENT IN UZBEKISTAN //World of Scientific news in Science. – 2023. – T. 1. – №. 3. – C. 15-28.
7. Shakhrisabz A. S. A. THE USE OF THE SCIENTIFIC HERITAGE OF ORIENTAL SCIENTISTS IN THE FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE AMONG SCHOOLCHILDREN IN THE CONTEXT OF ECOLOGICAL GLOBALIZATION //International Scientific and Current Research Conferences. – 2024. – C. 94-97.
8. Shakhrisabz A. S. A. THE USE OF THE SCIENTIFIC HERITAGE OF ORIENTAL SCIENTISTS IN THE FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE AMONG SCHOOLCHILDREN IN THE CONTEXT OF ECOLOGICAL GLOBALIZATION //International Scientific and Current Research Conferences. – 2024. – C. 94-97.
9. Ayonovna A. S. et al. GLOBALLASHUV DAVRIDA EKOLOGIK MUAMMOLARVA ULARNING YECHIMI //Yangi O'zbekiston taraqqiyotida tadqiqotlarni o'rni va rivojlanish omillari. – 2024. – T. 12. – №. 1. – C. 20-24.
10. Ayonovna A. S. et al. GLOBALLASHUV DAVRIDA EKOLOGIK MUAMMOLARVA ULARNING YECHIMI //Yangi O'zbekiston taraqqiyotida tadqiqotlarni o'rni va rivojlanish omillari. – 2024. – T. 12. – №. 1. – C. 20-24.
11. Ayonovna A. S. et al. GLOBALLASHUV DAVRIDA EKOLOGIK MUAMMOLARVA ULARNING YECHIMI //Yangi O'zbekiston taraqqiyotida tadqiqotlarni o'rni va rivojlanish omillari. – 2024. – T. 12. – №. 1. – C. 20-24.
12. Azamova S. A. PROBLEMS OF FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE IN THE CONTEXT OF ECOLOGICAL GLOBALIZATION //BEST JOURNAL OF INNOVATION IN SCIENCE, RESEARCH AND DEVELOPMENT. – 2024. – T. 3. – №. 5. – C. 743-749.
13. Azamova S. UMUMTA'LIM MAKTAB O 'QUVCHILARIDA EKOLOGIK MADANIYATNI SHAKLLANTIRISHNING USUL VA

VOSITALARI //Interpretation and researches. – 2024.

14. Azamova S. EKOLOGIK TA'LIM VA TARBIYANING RIVOJLANISH
BOSQICHLARI //Talqin va tadqiqotlar. – 2024. – T. 1. – №. 1.